

ДВМ.
КС9

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

КОЗАК ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.132:340.69(043)

ОДЕРЖАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У
КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

12.00.09 –кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Галаган Володимир Іванович,
Національний університет «Кієво-Могилянська академія», професор кафедри галузевих правових наук факультету правничих наук

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Клименко Ніна Іванівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри криміналістики

Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого

Бібліотека

15520A

Інв.№

кандидат юридичних наук, доцент
Удовенко Жанна Володимирівна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри досудового розслідування

Захист відбудеться «19» жовтня 2011 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 27.855.03 у Національному університеті державної податкової служби України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31.

Дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету державної податкової служби України за адресою: 08201, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Карла Маркса, 31.

«16» вересня 2011 р.

15520A

О.А. Калганова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З проголошенням незалежності України розпочалося реформування усіх сфер суспільного життя. Але змінам, що спрямовані на соціально-політичний і економічний розвиток нашої країни, значною мірою перешкоджає недосконалість правових норм, наявність прогалин у законодавстві, що регламентує кримінальне судочинство. Забезпечення гарантій реалізації конституційних прав та законних інтересів, їх захист від злочинного посягання становлять пріоритетний напрямок розвитку правової держави та ефективного функціонування системи кримінального судочинства.

У чинному Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) та його проектах чільне місце займає регламентація проведення процесуальних дій як основних засобів збирання доказів при розслідуванні кримінальних справ. При цьому одні слідчі дії врегульовані досить докладно (обшук, виїмка, призначення експертизи), а щодо інших – законодавець обмежився однією нормою КПК, в якій не визначив усіх особливостей їх проведення. До таких дій повною мірою може бути віднесене, зокрема, одержання зразків для експертного дослідження, передбачене у статті 199 чинного КПК. Незважаючи на те, що вказана процесуальна дія досить часто проводиться у практичній діяльності з розслідування кримінальних справ, у законодавстві України ще залишається ряд неврегульованих і суперечливих положень щодо її проведення.

Питанням процесуального порядку і тактики проведення процесуальних дій присвячені наукові праці таких вчених, як Т.В. Авер'янової, Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.О. Гаврікова, В.І. Галагана, Ю.М. Грошевого, Н.І. Долженко, А.Я. Дубинського, В.А. Жбанкова, А.В. Іщенко, В.Н. Калініна, Н.С. Карпова, Є.Г. Коваленка, Ю.Г. Корухова, В.С. Кузьмічова, Н.І. Клименко, О.А. Леві, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Малярєнка, М.М. Михеєнка, М.А. Погорєцького, Є.Є. Подголіна, О.Р. Росинської, М.В. Салтєвського, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, О.Г. Філіпова, П.В. Цимбала, В.В. Ціркаля, С.А. Шейфера, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумили, А.П. Черненка, Ю.М. Черноус та інших.

Разом з тим, у роботах зазначених авторів здебільшого звертається увага на проведення огляду місця подій, предметів чи документів, виїмки, обшуку, призначення експертизи та інших процесуальних дій, а одержання зразків для експертного дослідження як специфічний вид процесуальної дії висвітлено фрагментарно, недостатньо повно і докладно.

Вирішення існуючих проблем в організації підготовки та безпосередньому одержанні зразків для експертного дослідження при розслідуванні злочинів має виключно важливе значення. При цьому узагальненою проблемою є удосконалення процесуального порядку одержання вказаних зразків, визначення тактичних прийомів, спрямованих на досягнення позитивного результату при проведенні цієї дії, висвітлення специфіки кримінально-процесуального і криміналістичного аспектів одержання окремих видів зразків при розслідуванні злочинів, узагальнення діяльності слідчих МВС України, визначення напрямів удосконалення і використання

найбільш ефективного комплексу тактичних прийомів у конкретних слідчих ситуаціях. Саме ці обставини у сукупності визначили актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до наказу МВС України № 347 від 29 липня 2010 року «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 років» (додаток 17, пункт 14), Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України № 311 від 08 квітня 2008 року. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 29 січня 2010 року (протокол № 5), включена до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу цього навчального закладу на 2010-2012 роки.

Тема дисертації розглянута, схвалена і включена до переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права Національної академії правових наук України за 2010 рік, позиція № 1361.

Мета та завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у визначенні особливостей, висвітленні проблемних питань і висловленні пропозицій щодо процесуальної регламентації і тактики одержання зразків для експертного дослідження як самостійної процесуальної дії, передбаченої чинним КПК.

Відповідно до зазначеної мети дослідження визначені такі основні *завдання*:

- з'ясувати місце одержання зразків для експертного дослідження у системі процесуальних дій за КПК;
- уточнити поняття зразків для експертного дослідження та їх класифікацію;
- встановити підстави одержання зразків для експертного дослідження;
- визначити коло суб'єктів, які мають право одержувати зразки для експертного дослідження згідно з чинним КПК;
- розкрити сучасний стан законодавчого врегулювання одержання органами досудового слідства МВС України зразків для експертного дослідження як однієї із тактично складних процесуальних дій при розслідуванні злочинів;
- викласти особливості одержання окремих видів зразків для експертного дослідження;
- провести порівняльний аналіз врегулювання процесуального порядку одержання зразків для експертного дослідження за КПК України і ряду держав СНД;
- сформулювати пропозиції з удосконалення нормативно-правового регулювання, порядку організації й тактики одержання органами досудового слідства зразків для експертного дослідження, фіксації його ходу та результатів;
- надати криміналістичні рекомендації з проведення підготовчого, робочого і заключного етапів одержання зразків для експертного дослідження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при одержанні зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України.

Предметом дослідження є особливості одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає система загальнонаукових і спеціальних методів, призначених для отримання об'єктивних і достовірних результатів. Специфічність мети та завдань дослідження визначили

використання наступних методів: діалектичних, структурно-функціональних, компаративістських, формально-логічних, соціологічних, статистичних та інших.

Використання діалектичних методів при проведенні дослідження засвідчили принципову можливість і закономірність відображення у навколишньому світі й науково-практичного пізнання явищ, процесів, об'єктів та фактів, що супроводжують кримінальне судочинство і проведення при цьому процесуальних дій, їх взаємозв'язок, взаємообумовленість, взаємодію (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1, 3.2, 3.3).

Структурно-функціональні методи використовувалися для визначення місця одержання зразків для експертного дослідження у системі процесуальних дій за чинним КПК (підрозділи 1.3, 2.1).

Використання компаративістських методів дозволило проаналізувати норми чинного КПК і деяких країн СНД та їх відповідність міжнародно-правовим актам у галузі дотримання прав людини (підрозділ 2.3).

Формально-логічні методи застосовувалися при співставленні норм КПК та його проектів, обґрунтуванні висновків і пропозицій щодо їх доповнення чи уточнення (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1, 3.2).

Соціологічні та статистичні методи використовувалися при проведенні анкетування слідчих МВС України та узагальненні їх підсумків (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3).

Теоретичну основу дисертації становлять роботи українських і зарубіжних вчених у галузі кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та інших наук. При підготовці дисертації використовувалися Конституція України, окремі Закони України, накази та інструкції МВС, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства юстиції України. З питань предмета дослідження автором узагальнені норми КПК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Кримінально-процесуального закону Латвійської Республіки.

Емпіричну базу дослідження є використання у дисертації результатів проведеного автором у 2009-2011 роках анкетування 344 слідчих органів внутрішніх справ МВС України, що представляють Київську, Луганську, Кіровоградську, Донецьку, Полтавську, Івано-Франківську та Тернопільську області, опублікованих офіційних статистичних даних МВС України. При визначенні ключових аспектів обраної проблеми автором використаний особистий досвід роботи у слідчих підрозділах органів внутрішніх справ України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних монографічних досліджень проблем одержання зразків для експертного дослідження, у результаті якого зроблене теоретичне узагальнення практичних проблем, що виникають під час організації, проведення, фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії.

До найбільш суттєвих результатів, одержаних самостійно, що визначають наукову новизну дослідження, відносяться наступні положення:

вперше:

– доведено на підставі комплексного розгляду проблем одержання зразків для експертного дослідження, що нині чинна стаття 199 КПК не відображає сутності цієї процесуальної дії, у зв'язку з чим запропоновано її принципово нову редакцію;

– визначено, що юридичною підставою примусового одержання зразків для експертного дослідження має бути постанова судді, що виноситься за поданням слідчого, погодженим з прокурором, і запропоновано редакцію відповідної процесуальної норми;

– означено невідкладні випадки примусового одержання зразків для експертного дослідження без дозволу суду;

– сформульовано узагальнені криміналістичні рекомендації з удосконалення порядку організації, застосування тактичних прийомів проведення і фіксації ходу та результатів одержання зразків для експертного дослідження при розслідуванні злочинів;

удосконалено:

– коло суб'єктів, які мають право одержувати зразки для експертного дослідження згідно з чинним КПК України та запропоновано нову редакцію частини другої статті 199 КПК;

– питання використання у статті 199 КПК нерівнозначних між собою понять «одержання», «вилучення» та «відібрання», а також недоцільності визначення у диспозиції цієї норми конкретного кола зразків, що можуть бути одержані;

– практику застосування одержання зразків для експертного дослідження органами досудового слідства МВС України, шляхи усунення виявлених недоліків та впровадження у практичну діяльність передового досвіду зарубіжних країн;

– положення про те, що у чинному КПК не урегульоване примусове одержання зразків для експертного дослідження, у зв'язку з чим пропонується доповнити КПК новою статтею 199¹ «Примусове одержання зразків для експертного дослідження» і наводиться її редакція;

дістало подальший розвиток:

– поняття одержання зразків для експертного дослідження;

– комплексне дослідження сутності, місця і значення одержання зразків для експертного дослідження та акцентовано увагу, що самі по собі дії з одержання зразків не несуть доказового значення, а при їх провадженні збирання, фіксація чи перевірка доказів не здійснюються;

– пропозиція щодо доповнення частини другої статті 127 чинного КПК положенням про альтернативну участь понять при одержанні зразків для експертного дослідження;

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони використовуються:

– у науково-дослідній діяльності – положення та висновки дисертації можуть стати підґрунтям для подальших наукових розробок дослідження проблем одержання зразків для експертного дослідження і використовуватися при підготовці підручників, навчальних посібників, монографій, наукових статей;

– у законотворчій діяльності – сформульовані у дисертації пропозиції, теоретичні висновки і рекомендації щодо вдосконалення окремих норм КПК у частині одержання зразків для експертного дослідження враховані робочою групою Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя (акт впровадження № 04-30/18-1828 від 19 травня 2011 року);

– у навчально-методичній роботі – результати дослідження використовуються у Прикарпатському юридичному інституті Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 20 січня 2011 року), Донецькому юридичному інституті Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (акт впровадження від 10 квітня 2011 року), Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (акт впровадження від 20 травня 2011 року);

– у практичній діяльності з розслідування злочинів – розроблені автором науково обґрунтовані пропозиції використовуються в діяльності слідчих підрозділів УМВС України в Луганській (акт впровадження від 19 квітня 2011 року) та ГУМВС України в Донецькій (акт впровадження від 25 травня 2011 року) областях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (Донецьк, 2010-2011 р.р.), апробовані на восьми науково-практичних конференціях і круглих столах: V Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадського суспільства – до правової держави» (Харків, 26-27 лютого 2010 р.), Третій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Плебологічне осмислення перспектив розвитку української держави» (Київ, 20 травня 2010 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості провадження у кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики» (Донецьк, 24 вересня 2010 р.), круглому столі «Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку» (Київ, 30 листопада 2010 р.), круглому столі «Закон України «Про судоустрій і статус суддів» та актуальні питання врегулювання процесуальної діяльності» (Київ, 01 лютого 2011 р.), VI Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадського суспільства – до правової держави» (Харків, 4-5 березня 2011 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реформування правової системи України в контексті розбудови правової держави та євроінтеграції» (Дніпропетровськ, 24 березня 2011 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце органів внутрішніх справ у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 21 квітня 2011 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення в 12 одноосібних наукових публікаціях, серед яких 5 наукових статей опубліковані у юридичних фахових виданнях, 7 тез доповідей у збірниках наукових праць за підсумками науково-практичних конференцій.

Структура дисертації визначається її метою, завданнями та предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, додатків на 14 сторінках та списку використаних джерел (191 найменування, на 21 сторінці). Загальний текст дисертації становить 211 сторінок, основний текст – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, ступінь її наукової розробленості та науково-теоретична основа; зв'язок роботи з державними програмами боротьби зі злочинністю, науковими програмами, планами проведення науково-дослідних робіт Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка; визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання та методи дослідження; висвітлюється наукова новизна, емпірична база, методологічна основа і практичне значення отриманих результатів та форми їх апробацій.

Розділ 1. «Одержання зразків для експертного дослідження в системі процесуальних дій за КПК України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. *«Поняття і підстави одержання зразків для експертного дослідження»* звертається увага на дискусійні положення щодо поняття, сутності і співвідношення слідчих і процесуальних дій, аналізуються висловлені у спеціаліній літературі точки зору з цього питання. Дисертант поділяє точку зору В.П. Шибіки, що слідчими є частина процесуальних дій, пов'язаних із виявленням, фіксацією та перевіркою доказів у кримінальній справі. Враховуючи допоміжний характер одержання зразків саме для експертного дослідження, підтримується висловлена у літературі точка зору (О.В. Капліна, Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, Л.Д. Удалова), що одержання зразків для експертного дослідження не є слідчою дією, а відноситься до дій процесуальних.

Дисертантом проаналізовані визначення одержання зразків для експертного дослідження (Ю.П. Аленін, Д.В. Ісютін-Федотков, В.М. Тертишник) та надане авторське тлумачення одержання зразків для експертного дослідження – це захід процесуального примусу, процесуальна дія, змістом якої є одержання відібрання будь-яких предметів матеріального світу, що відображають певні властивості та надаються експертові для проведення досліджень і формулювання висновків.

Потребу одержати зразки для експертного дослідження слідчий вирішує за власним переконанням, оскільки у КПК не визначається і не може визначитися конкретних фактичних підстав для проведення цієї процесуальної дії. За результатами проведеного анкетування 185 слідчих (53,77 % від загального числа опитаних) вважають достатнім унормування у частині першій статті 199 чинного КПК положення про те, що така дія проводиться у разі потреби.

У підрозділі 1.2. *«Класифікація зразків для експертного дослідження та суб'єкти їх одержання»* визначається, що зразки для експертного дослідження є за своєю природою матеріальними носіями властивостей матеріальних об'єктів: людей, трупів, тварин та речей. Передача таких властивостей зразкам можлива двома способами: як контактному взаємодію вказаних об'єктів з іншими матеріальними об'єктами, так і відділенням від них різноманітних частин, розділенням об'єкта на частини. Тож пропонується розглядати зразки як відбитки матеріальних об'єктів, що відобразилися на різноманітних слідоутворюючих поверхнях та як безпосередні об'єкти, від яких вилучаються експериментальні зразки.

Наводиться визначена в юридичній літературі (В.А. Жбанков, В.С. Кузьмічов) розгорнута класифікація зразків для експертного дослідження за різними підстава-

ми, яка аналізується і уточнюється за метою використання та суб'єктами одержання. До основних вимог, яким повинні відповідати зразки, припустимо, на думку дисертанта, віднести: безсумнівність походження від певного об'єкта; необхідну кількість; належну якість.

Проаналізувавши норми частини першої статті 199 КПК, дисертант доходить до висновку, що одержання зразків для експертного дослідження може бути проведене після порушення кримінальної справи не лише слідчим, а й начальником слідчого відділу, керівником та членами слідчої групи, органом дізнання, особою, яка проводить дізнання, прокурором і судом. Ця точка зору повною мірою підтверджується результатами проведеного анкетування слідчих МВС України.

До участі у одержанні зразків для експертного дослідження можуть бути запрошені спеціалісти, які безпосередньо сприяють одержанню зразків, їх фіксації і вилученню, а також поняті. При цьому, залежно від характеру зразків, місця їх знаходження, необхідності застосування заходів процесуального примусу спеціалісти та поняті можуть відноситися як до обов'язкових, так і до факультативних учасників одержання зразків для експертного дослідження. У ряді випадків присутність понятих має бути обов'язковою, як-от: 1) при примусовому одержанні зразків для експертного дослідження, якщо слідчому чиняться різні форми протидії, аж до фізичного опору; 2) якщо одержання зразків для експертного дослідження проводиться самостійно слідчим без необхідного залучення інших суб'єктів кримінального процесу.

У підрозділі 1.3. «Співвідношення одержання зразків для експертного дослідження з іншими процесуальними діями» звертається увага на спільні і відмінні риси одержання зразків для експертного дослідження, з однієї сторони, та огляду, обшуку, виїмки, накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку, відтворення обстановки і обставин події, освідчування, ексгумації трупа, з іншої. Констатується, що у деяких аспектах одержання зразків для експертного дослідження має загальні риси із вказаними слідчими діями. Зокрема, спільним є спрямованість цих дій для одержання доказів у справі, необхідність винесення постанови і складення протоколу, проведення цих дій, як правило, після порушення кримінальної справи.

Однак, як самостійна процесуальна дія вона має свої специфічні завдання, об'єкти, функції, процесуальні особливості організації та проведення, визначені у дисертації, що, незважаючи на деяку подібність, вирізняє її від інших передбачених КПК процесуальних дій. Так, одержання зразків для експертного дослідження визначається як процесуальна дія допоміжного характеру, основна мета якої полягає у забезпеченні подальшого всебічного і повного проведення судових експертів.

Розділ 2. «Процесуальний порядок одержання зразків для експертного дослідження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Правова регламентація і сутність одержання зразків для експертного дослідження» розкриваються проблеми, що виникають у зв'язку з відсутністю у КПК належної процесуальної регламентації проведення вказаної процесуальної дії. Досліджуються питання щодо використання у частині першій статті 199 КПК термінів «одержання», «вилучення» та «відібрання». Абсолютна

більшість проанкетованих слідчих (275 осіб, що складає 79,94 % від загальної кількості опитаних) вказали на те, що поняття «вилучення» і «відібрання» є різними за змістом.

На підставі аналізу вказаних понять, а також висловлених у літературі точок зору підтримується думка (Ю.П. Аленін, О.В. Гавріков, Ю.М. Чорноус), що термін «одержання» ширше, ніж «вилучення» і «відібрання». Враховуючи, що у назві й диспозиції статті 199 КПК використовуються різні за значенням терміни, аргументовуються відповідні зміни до вказаної процесуальної норми.

Згідно з частиною другою статті 199 КПК, зразки зберігаються за правилами зберігання речових доказів. Дослідивши питання щодо сутності речових доказів у кримінальному судочинстві, автор погоджується з думкою (Ю.М. Грошевий, С.М. Стахівський), що зразки для експертного дослідження є самостійною категорією матеріальних об'єктів. Тож, враховуючи недосконалість процесуальної норми про їх збереження, пропонується визначити у КПК, що зразки зберігаються при кримінальній справі, за винятком зразків життєдіяльності, одержаних від людини, а громіздкі зразки зберігаються в органах дізнання, досудового слідства і в суді та аргументується вказана пропозиція.

У підрозділі 2.2. «*Особливості одержання окремих видів зразків для експертного дослідження*» акцентовано увагу на одержанні зразків від людини, що є продуктом її життєдіяльності (крові, слини та волосся), зразків, що є результатом опосередкованої діяльності людини (почерку і підписів, голосу і мови, письмової мови, а також піднігтьового вмісту рук) і зразків предметів та їх частин (зразків ґрунту, лакофарбових матеріалів та покриття, слідів ніг, лап, зубів тварин тощо). Вказується на необхідність дотримання існуючих правил одержання зразків кожного виду, що є гарантією всебічного і повного проведення експертизи у справі. Разом з тим, чинні підзаконні акти (наказ Міністерства охорони здоров'я № 6 від 17.01.1995 року «Про розвиток та виконання судово-медичної служби», наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судової експертизи та експертних досліджень»), що регламентують окремі питання порядку одержання зразків для експертного дослідження, не дають конкретних відповідей на всі запитання, що можуть виникнути у слідчого при призначенні судових експертиз. Тому висловлюється думка про необхідність розробки конкретних науково-методичних рекомендацій по одержанню зразків для експертного дослідження, у яких передбачити, які необхідні зразки, у якій кількості, яким саме чином потрібно одержувати для кожної окремої експертизи.

У підрозділі 2.3. «*Співвідношення процедури одержання зразків для експертного дослідження з міжнародно-правовими актами в галузі кримінального судочинства та кримінально-процесуальним законодавством деяких країн СНД*» розкрито відповідність цієї процесуальної дії міжнародно-правовим документам (Загальній декларації прав людини, Статуту Ради Європи, Конвенціям про захист прав і основних свобод людини, про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню та покаранню), які є основою для прийняття, вдосконалення і реалізації норм національного законодавства України, зроблено

висновок про відповідність повною мірою одержання зразків для експертного дослідження вимогам міжнародних нормативно-правових актів.

У тих іноземних країнах, кримінально-процесуальне законодавство яких досліджувалося дисертантом, передбачена як процесуальна дія одержання зразків для експертного дослідження, а у деяких з них їй присвячено декілька статей і навіть окремі розділи. Відтак, законодавством ряду країн СНД встановлений більш диференційований та конкретний порядок одержання зразків для експертного дослідження, ніж у КПК України. Існуючі відмінності врегулювання його проведення торкаються мети та фактичних підстав, визначення видів зразків, що можуть бути одержані, суб'єктів, які мають право проводити вказану процесуальну дію, застосування при цьому заходів процесуального примусу. Тож єдиної міжнародної регламентації одержання зразків для експертного дослідження як процесуальної дії нині не існує. Особливості її проведення визначаються національними КПК цих країн по-різному, враховуючи свою специфіку та особливості практичного застосування. Найбільш раціональні, оптимальні й доцільні з них, на думку дисертанта, можуть бути імплементовані у кримінально-процесуальне законодавство України.

Розділ 3. «Етапи і тактичні прийоми одержання зразків для експертного дослідження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Сутність підготовчого етапу одержання зразків для експертного дослідження»* акцентується увага на підготовчих діях слідчого до одержання зразків для експертного дослідження. До таких дій відносяться: прийняття обґрунтованого рішення про одержання зразків для експертного дослідження; з'ясування, які зразки мають бути отримані і в якій кількості; встановлення місця та часу одержання зразків для експертного дослідження; визначення кола учасників при одержанні зразків для експертного дослідження та їх ролі в проведенні цієї процесуальної дії; вивчення особи, в якій будуть відбиратися зразки для експертного дослідження; залучення, за необхідності, інших учасників для одержання зразків; виклик учасників процесуальної дії на місце її проведення; визначення необхідності використання науково-технічних засобів, транспорту, вирішення інших організаційних питань; підготовка робочого місця, визначення режиму, умов та способу одержання зразків для експертного дослідження; винесення мотивованої постанови відповідно до частини першої статті 199 КПК; відображення запланованих на підготовчому етапі заходів у плані проведення одержання зразків для експертного дослідження.

Дисертантом визначається сутність та особливості проведення кожної із вказаних дій. Переходячи до робочого етапу, слідчий повинен бути впевненим, що дотримано всіх вимог процесуального, тактичного і технічного характеру, необхідних для якісного одержання зразків для експертного дослідження.

У підрозділі 3.2. *«Система тактичних прийомів робочого етапу одержання зразків для експертного дослідження»* розкривається сутність тактичних прийомів, що рекомендується застосовувати при одержанні зразків. До таких прийомів робочого етапу дисертантом віднесені: прибуття на місце одержання зразків для експертного дослідження; здійснення заходів по дотриманню гарантій прав та законних інтересів громадян; оголошення постанови про одержання зразків для експертного дослідження та роз'яснення учасникам процесуальної дії її прав,

обов'язків та порядку проведення; встановлення контакту слідчого з особою, у якій вилучаються або відбираються зразки; безпосереднє одержання доброякісних зразків; дотримання вимог законності, а також морально-етичних норм при одержанні зразків для експертного дослідження.

Отримання позитивного результату одержання зразків для експертного дослідження залежить насамперед від активного та наступального його проведення з метою одержання у розпорядження слідчого якісних зразків. За несприятливої ситуації необхідним є психологічний вплив на осіб, від яких мають отримуватися зразки для експертного дослідження. У разі відмови добровільно надати такі зразки, їх одержання, як зазначає дисертант, має проводитися примусово з дозволу суду. Враховуючи викладене, запропоновано доповнити чинний КПК новою статтею 199¹ «Примусове одержання зразків для експертного дослідження» і наводиться редакція цієї норми. Продовженням цієї думки є пропозиція дисертанта законодавчо встановити випадки невідкладності (нічний час, неробочий чи святковий день), коли примусове одержання зразків для експертного дослідження можливе за постановою слідчого, без дозволу суду. У цьому випадку протягом доби з моменту проведення цієї дії слідчий направляє копію постанови та протоколу одержання зразків для експертного дослідження прокуророві.

У підрозділі 3.3. «Процесуальний порядок фіксації результатів одержання зразків для експертного дослідження» визначаються основні положення заключного етапу одержання зразків для експертного дослідження та вказується їх сутність.

Відповідно до частини першої статті 199 КПК про одержання зразків складається протокол, який є основним засобом фіксації. У цьому зв'язку дисертант повною мірою погоджується з висловленою в юридичній літературі точкою зору (А.П. Черненко), що на цей та інші протоколи процесуальних дій потрібно розповсюдити вимоги статті 85 КПК, де визначається процесуальна форма щодо протоколів слідчих дій. На думку 243 слідчих (70,64 %), дані, визначені у цій статті КПК, слід насамперед вказувати у протоколі одержання зразків для експертного дослідження.

Крім загальних реквізитів і даних, що мають бути відображені у протоколі, його зміст повинен визначати ряд відомостей щодо підстав та умов одержання зразків, які саме зразки отримані, у якій кількості і які для цього використані технічні засоби, як зразки упаковані та засвідчені. До протоколу повинні додаватися відповідні фотознімки, матеріали звуко- чи відеозапису, плани, документи. Саме ці особливості, вважає дисертант, повинні бути унормовані у окремій частині статті 199 чинного КПК.

Особливу увагу в процесі протоколювання заслуговують випадки чинення фізичного опору особою, в якій необхідно отримати зразки для експертного дослідження. У таких ситуаціях слід детально описати в протоколі всі дії цієї особи, а також заходи, прийняті слідчим по подоланню протидії.

Додатковими засобами фіксації ходу та результатів одержання зразків для експертного дослідження є фото- та відеозйомка, складання планів, схем тощо. Якщо в процесі одержання зразків для експертного дослідження застосовувались технічні засоби, про це повинно бути вказано у протоколі із зазначенням назви і

типів приборів. У протоколі також відображається факт повідомлення осіб, які приймали участь у одержанні зразків, про застосування технічних засобів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в комплексному дослідженні на монографічному рівні проблем одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України. До основних результатів такого дослідження відносяться наступні положення:

1. Одержання зразків для експертного дослідження – це захід процесуального примусу, процесуальна дія, змістом якої є одержання будь-яких предметів матеріального світу, що відображають певні властивості та надаються експертові для проведення досліджень і формулювання висновків. Така дія є суто процесуальною, спрямованою на забезпечення належних умов для проведення судових експертиз.

2. Одержання зразків для експертного дослідження може бути проведене лише після порушення кримінальної справи слідчим, начальником слідчого відділу, керівником та членами слідчої групи, органом дізнання, особою, яка проводить дізнання, дізнавачем, прокурором і судом. До участі у її проведенні можуть бути запрошені спеціалісти, які безпосередньо сприяють одержанню зразків, їх фіксації і вилученню, а також поняті. При цьому, залежно від характеру зразків, місця їх знаходження, необхідності застосування процесуального примусу спеціалісти та поняті можуть відноситися як до обов'язкових, так і факультативних учасників одержання зразків для експертного дослідження.

3. У диспозиції частини першої статті 199 КПК вживається оцінне поняття «у разі потреби», що визначає, в яких випадках може бути проведене одержання зразків для експертного дослідження. Закріплення у вказаній кримінально-процесуальній нормі поняття, зміст якого не містить чітко визначеної, завершені системи ознак, є цілком виправданим. Саме такий підхід надає можливість конкретизувати це оцінне поняття у кожному реальному випадку і на підставі аналізу зібраних у справі доказів прийняти процесуальне рішення про необхідність одержання зразків для експертного дослідження.

4. Залежно від свого агрегатного стану окремі зразки, що одержуються у кримінальному судочинстві: по-перше, можуть зберігатися або безпосередньо у матеріалах справи, або у окремому пакеті в прошитому і опечатаному вигляді та направлятися за належністю разом з кримінальною справою; по-друге, зразки життєдіяльності людини у абсолютній більшості випадків вилучаються з метою проведення судово-медичних, біологічних та інших видів експертиз, після чого, як правило, залишаються у експертній установі; по-третє, у органах дізнання, досудового слідства, прокуратурі і суді функціонують камери зберігання, куди на підставі постанови, складеної відповідно до частини другої статті 199 КПК, можуть направлятися громіздкі зразки для експертного дослідження.

5. У частині першій статті 199 КПК використовуються нерівнозначні між собою поняття «одержання»; «вилучення» та «відбирання». Однак вилучаються

зразки, що існували раніше, до проведення процесуальної дії; відбираються зразки, що спеціально створюються для певної експертизи. Натомість поняття «одержання» за своїм змістом набагато ширше і охоплює дії слідчого як по вилученню, так і відібранню зразків для експертного дослідження.

6. Єдина регламентація одержання зразків для експертного дослідження у кримінально-процесуальному законодавстві України та ряду країн ближнього зарубіжжя нині відсутня. Зокрема, у частині визначення видів зразків, мети проведення, суб'єктів та осіб, у яких можуть одержуватися зразки для експертного дослідження, регламентації примусового одержання зразків для експертного дослідження існують істотні відмінності. Разом з тим, найбільш раціональні, оптимальні й доцільні з цих положень, з точки зору дисертанта, можуть бути імplementовані у кримінально-процесуальне законодавство України. Так, заслуговує на увагу необхідність визначити у диспозиції процесуальної норми, у яких саме суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності можуть одержуватися зразки для експертного дослідження.

7. На основі аналізу літературних джерел, автором пропонується викласти статтю 199 КПК доцільно викласти у наступній редакції:

«У разі потреби слідчий має право винести постанову про одержання у підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка зразків, необхідних для експертного дослідження, які відображують ознаки та властивості об'єктів дослідження.

У необхідних випадках слідчий вправі запросити спеціаліста. Одержання зразків у особи проводиться за обов'язкової участі спеціаліста в умовах, що виключають настання можливих шкідливих наслідків для здоров'я особи, не принижують її честь і гідність.

Протокол одержання зразків для експертного дослідження складається відповідно до статті 85 цього Кодексу. У протоколі зазначаються підстави та умови одержання зразків, які саме зразки отримані, у якій кількості і які для цього використані технічні засоби, як зразки упаковані та засвідчені. До протоколу додаються відповідні фотознімки, матеріали звуко- чи відеозапису, плани та інші документи.

Зразки зберігаються при кримінальній справі, за винятком зразків життєдіяльності, одержаних від людини. Громіздкі зразки зберігаються в органах дізнання, досудового слідства і в суді».

8.3 метою урегулювання примусового одержання зразків для експертного дослідження, автор обґрунтовує нагальну потреба доповнення чинного КПК статтею 199¹ «Примусове одержання зразків для експертного дослідження» наступного змісту:

«Примусове одержання від особи зразків для експертного дослідження проводиться за поданням слідчого, погодженим з прокурором за вмотивованою постановою судді.

За наявності підстав, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий за погодженням з прокурором звертається з поданням та іншими матеріалами справи, якими обґрунтовується прийняте рішення, до судді за місцем провадження досудового слідства про дозвіл на примусове одержання зразків для експертного

дослідження. Суддя, який визначається у порядку, встановленому частиною третьою статті 16² цього Кодексу, негайно розглядає подання і матеріали справи, а у разі необхідності вислуховує слідчого, прокурора і за наявності підстав для прийняття такого рішення виносить постанову про примусове одержання зразків для експертного дослідження чи постанову про відмову в примусовому одержанні зразків для експертного дослідження. Постанова судді про примусове одержання зразків для експертного дослідження оскарженню не підлягає. На постанову судді про відмову в примусовому одержанні зразків для експертного дослідження протягом трьох діб з дня її винесення прокурором може бути подана апеляція до апеляційного суду.

У невідкладних випадках, коли дозвіл суду на примусове одержання зразків для експертного дослідження отримати неможливо через нічний час, у неробочий чи святковий день, одержання таких зразків проводиться за постановою слідчого. Протягом доби з моменту проведення цієї дії слідчий направляє копію постанови та протоколу одержання зразків для експертного дослідження прокуророві».

Врахування цієї пропозиції пов'язане із доповненням частини п'ятої статті 349 КПК після цифри «177» цифрою «199¹» і далі по тексту. Таке доповнення необхідне тому, що саме у цій нормі КПК визначаються випадки, коли апеляція подається у триденний строк безпосередньо до апеляційного суду.

9. Автор дійшов до висновку, що одержання зразків для експертного дослідження відноситься не до слідчих, а до процесуальних дій. Однак до нього цілком може бути застосований загальноприйнятний у криміналістиці підхід щодо існування трьох етапів проведення слідчих дій – підготовчого, робочого і завершального. Тактичні прийоми здійснення кожного із цих етапів забезпечують вирішення завдань, що поставлені перед одержанням зразків для експертного дослідження, з урахуванням особливостей кожного етапу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Козак О.В. Поняття і підстави одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2010. – Спец. вип. №3. – С. 3–8.

2. Козак О.В. Тактичні прийоми підготовчого етапу одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Митна справа. – 2010. – №6. – Ч. 2. – С. 486–492.

3. Козак О.В. Суб'єкти одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – №4. – 183–186.

4. Козак О.В. Актуальні питання фіксації ходу та результатів одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Європейські перспективи. – 2011. – №1. – С. 87–92.

5. Козак О.В. Юридична природа одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – №1(44). – С. 251–256.

6. Козак О.В. Одержання зразків для експертного дослідження у системі процесуальних дій за КПК України / О.В. Козак // Від громадського суспільства – до правової держави: матеріали V Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених. – Харків, 26-27 лютого 2010 року. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 518-520.

7. Козак О.В. Суб'єкти одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Плебсологічне осмислення перспектив розвитку української держави: матеріали Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ, 20 травня 2010 року. – К., 2010. – Вип. 3. – С. 258-260.

8. Козак О.В. Тактичні прийоми підготовчого етапу одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку: тези наукових доповідей та повідомлень круглого столу. – Київ, 30 листопада 2010 року. – Київ: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2010. – С. 66-70.

9. Козак О.В. Підстави одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих учених: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, (Донецьк, 25 лютого 2011 року), матеріали у 2 ч. – Донецьк: ООО “Цифрова типографія”, 2011.- Ч. II – С. 123-125.

10. Козак О.В. Окремі тактичні прийоми одержання зразків для експертного дослідження / О.В. Козак // Від громадського суспільства – до правової держави: матеріали VI Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених. – Харків, 4-5 березня 2011 року. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 174-176.

11. Козак О. В. Співвідношення процедури отримання зразків для експертного дослідження за КПК України з кримінально-процесуальним законодавством Російської Федерації / О.В. Козак // Реформування правової системи України в контексті розбудови правової держави та євроінтеграції: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 24 березня 2011 року. – Д.: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля, 2011. – С. 128-131.

12. Козак О.В. Правила відібрання зразків життєдіяльності людини для експертного дослідження / Козак О.В. // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, ОДУВС, 2011. – С. 218-219.

АНОТАЦІЯ

Козак О.В. Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь, 2011.

У дисертації досліджуються поняття, юридична природа та класифікація одержання зразків для експертного дослідження, його нормативно-правове регулювання, співвідношення із низкою процесуальних дій, відповідність міжнародно-правовим актам у галузі кримінального судочинства. Висвітлюються проблемні аспекти, що виникають при проведенні зазначеної процесуальної дії, розроблені пропозиції щодо змін та доповнень до чинного КПК України.

Розглядаються питання теоретичного та практичного характеру щодо процесуального порядку і тактики одержання зразків для експертного дослідження, надаються рекомендації по його проведенню.

Ключові слова: досудове слідство, процесуальна дія, одержання зразків для експертного дослідження, тактичні прийоми, постановва про одержання зразків для експертного дослідження, протокол одержання зразків для експертного дослідження.

АННОТАЦИЯ

Козак Е.В. Получение образцов для экспертного исследования в уголовном судопроизводстве Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность – Национальный университет государственной налоговой службы Украины, Ирпень, 2011.

Диссертация содержит комплекс важных вопросов теоретического и практического характера относительно процессуального порядка и тактики получения образцов для экспертного исследования. Поддерживается вывод о том, что такое действие относится не к следственным, а к процессуальным. Ее содержанием является изъятие или отобрание любых предметов материального мира, которые отражают определенные свойства и предоставляются эксперту для проведения исследований и формулирования выводов.

Как процессуальное действие, получение образцов для сравнительного исследования может проводиться лишь после возбуждения уголовного дела не только следователем, а и начальником следственного отдела, руководителем и членами следственной группы, органом дознания, лицом, производящим дознание, дознавателем, прокурором и судом. К участию в его проведении могут привлекаться специалисты, которые непосредственно способствуют получению образцов, их фиксации и изъятию, а также понятие. Констатируется, что в зависимости от характера образцов, места их нахождения, необходимости применения процессуального принуждения специалисты и понятие могут относиться как к обязательным, так и факультативным участникам. В частности, высказывается точка зрения, что участие понятия является обязательным при принудительном получении образцов, когда имеют место разные формы противодействия, вплоть до оказания физического сопротивления, а также в случае, когда получение образцов для экспертного исследования производится следователем самостоятельно без необходимого привлечения иных субъектов уголовного процесса. В связи с изложенным,

предлагаются дополнения части второй статьи 127 УПК Украины положением о факультативном участии понятых при получении образцов.

В работе исследуются нормативно-правовая регламентация получения образцов для экспертного исследования, его соотношение с рядом процессуальных действий, классификация образцов для экспертного исследования, а также порядок получения отдельных видов образцов. На основании изучения литературных источников, норм УПК Украины, данных анкетирования следователей МВД Украины, делается вывод о несоответствии нынешней статьи 199 УПК Украины сущности этого процессуального действия и предложена новая редакция указанной процессуальной нормы.

Обращается внимание на получение образцов для экспертного исследования как меры процессуального принуждения и предлагается ее законодательное закрепление в новой статье 199¹ УПК Украины – «Принудительное получение образцов для экспертного исследования».

Проведение анализируемого процессуального действия в основном соответствует международно-правовым актам в сфере уголовного судопроизводства, однако в УПК Украины процессуальный порядок и тактика проведения отображены недостаточно конкретно. В связи с этим изучено уголовно-процессуальное законодательство Российской Федерации, Республики Беларусь, Республики Казахстан, Республики Молдова, Латвийской Республики, определены сходные положения, а также те из них, которые целесообразно учесть при усовершенствовании УПК Украины.

В диссертации рассматриваются особенности подготовительного этапа получения образцов для экспертного исследования, к которым, в частности, относятся определение состава участников и место, где будет непосредственно проводиться данное действие. Для участия в производстве указанного процессуального действия, когда образцы получают у конкретного лица, необходимо обязательное участие специалиста для исключения действий, которые бы унижали честь и достоинство лица.

При освещении рабочего этапа обращается внимание на важности соблюдения очередности тактических приемов, а также установления психологического контакта с лицом, у которого необходимо отобрать образцы.

Автором освещаются и другие проблемные аспекты, которые возникают при проведении указанного процессуального действия, разработаны предложения по его совершенствованию. Предлагается ряд изменений и дополнений к действующему УПК Украины.

Ключевые слова: досудебное следствие, процессуальное действие, получение образцов для экспертного исследования, тактические приемы, постановление о получении образцов для экспертного исследования, протокол получения образцов для экспертного исследования.

SUMMARY

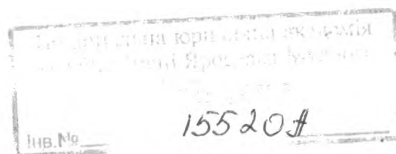
Kozak O. V. Obtaining the Samples of an Expertise Examining in Criminal Legal Proceedings of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for acquiring an Academic Degree of the Candidate of Science in Law in specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminalistics; Legal Expertise; Executive Search Activity. – National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, 2011.

The concept of a legal nature and classification of obtaining samples for expert research, its legal regulation, the ratio of the number of proceedings, compliance with international legal acts in the field of criminal justice are examined in the dissertation. Problem aspects that emerge during the seizure performing are highlighted. A number of changes and additions A number of changes and additions are offered to the functioning Criminal-Remedial Code of Ukraine.

Dissertation deals with the complex of theoretical and practical problems according judicial order and tactics of obtaining the samples of an expertise examining, recommendations for its conduct.

Key words: preliminary investigations, judicial act, obtaining the samples of an expertise examining, tactics, resolution of obtaining the samples for expert research, protocol obtaining the samples for expert examination.

Підписано до друку 12.09.2011 року. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк.арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Зам. № 687

Видруковано в Національному університеті
державної податкової служби України.
08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. К. Маркса, 31